

Book Reviews

Paul Holthuis, *De kleine man met het grote beginsel. Jan Stoffel (1851-1921) en de sociale kwestie* (Zutphen: Walburg Pers, 2023). 247 pp. ISBN 9789464560329.

DOI: 10.52024/zja88r13

In de tweede helft van de negentiende eeuw gonst het van ideeën over de aanpak van *De sociale kwestie*. De schrijnende armoede, verpaupering en miserie doet een bonte stoet van hervormers in de pen kruipen. Met dit boek voegt Paul Holthuis een boeiend hoofdstuk aan deze geschiedenis toe, met in de hoofdrol Jan Stoffel. Stoffel was een fervent verzamelaar en verkondiger van vooruitstrevende ideeën. Hij was een utopist, een idealist, maar ook een koppigaard en bovenal een onvermoeibare pleitbezorger van de ‘Landnationalisatie’. Waar hij kwam of sprak, verkondigde hij verbeterde gedachte dat het land moest “afgenomen worden van de kapitalistische grondeigenaar, om het terug te geven aan de arbeidende mens.” (p.195). Hij pleitte voor een rechtvaardige samenleving zonder monopolies en haalde daarvoor inspiratie uit verschillende hoeken, over de Nederlandse landsgrenzen heen.

Het is de verdienste van Holthuis dat hij Stoffel en zijn ideeën uit de vergetelheid haalt. Meer nog, dankzij zijn familiale connectie – Jan Stoffel was een oudoom van zijn moeder – kon Holthuis origineel bronnenmateriaal én de persoonlijke brievencollectie van Stoffel doorzoeken. Die handgeschreven correspondentie is een ‘schat’ die het hart van menig historicus sneller doet slaan. Het zijn onder andere de ‘*petites histoires*’ die het lezen van dit boek de moeite waard maken.

Holthuis presenteert zijn historisch onderzoek in vijf delen. Elk deel kent een thematische invalshoek. In het eerste deel schetst hij de tijdsperiode waarin Stoffel zich bewoog, een internationale smeltkroes van vooruitstrevende volksverheffers. Het tweede hoofdstuk is een stevige brok lokale en industriële geschiedenis van Deventer, maar meer nog een familiechroniek. Beide hoofdstukken zijn relevant om de figuur en de acties van Jan Stoffel te begrijpen maar het is wel een

gemiste kans dat er niet verder wordt ingezoomd op de historische context en de sociale kwestie die de negentiende eeuw domineerde.

In het derde hoofdstuk duiken de inspiratoren van Jan Stoffel op zoals Henry George, Franz Oppenheimer en Michael Flürscheim. Je leest flarden van de correspondentie met hen en hoe Stoffel het een erezaak vond om hun ideeën te vertalen en te prediken. Paul Holthuis beklemtoont terecht de rol van die internationale contacten die Jan Stoffel actief opzocht en onderhield. Het gaat onder andere ook over de *Landleagues* in Ierland en Engeland en de Duitse *Bund für Bodenbesitzreform* die in het vierde hoofdstuk aan bod komen. In dit voorlaatste deel gaat Holthuis dieper in op hoe Jan Stoffel zijn visie in de praktijk tracht te brengen. Zo wordt hij in zijn stad Deventer lid van de 'Hulpbank', een gemeentelijke instelling die ondernemers ondersteunt en is hij bestuurder in de afdeling van de 'Bond voor Algemeen Kies- en Stemrecht'. Daarnaast reist Stoffel veel, geeft hij spreekbeurten en is hij medeorganisator van conferenties. Maar de woorden van deze vurige pleitbezorger staan in fel contrast met de realiteit. Als medeoprichter van de Nederlandse Bond voor Landnationalisatie moet hij erkennen dat de Bond een mislukking werd. Ook zijn aantreden in de politieke arena is allerm minst een succesverhaal. Tot drie keer toe, geraakt hij niet verkozen in de gemeenteraad van zijn thuisstad. Wanneer hij op het einde van de negentiende eeuw voor de Kamer een zetel verovert, geeft hij zijn politiek mandaat al snel én gedesillusioneerd op. Het lot van menig idealist die geen kans maakt in het politieke strijdtoneel waar idealen sneuvelen voor politiek pragmatisme. Hij vindt zijn plaats niet in het negentiende-eeuwse politieke spel. Voor de conservatieven is hij een "socialistische onruststoker die het heilige huisje van het privaatsbezit tracht aan te tasten" (p. 161). Maar ook bij de socialisten oogst hij tegenkanting. Van der Goes typeert hem als "De Deventer apostel die Marx niet goed gelezen heeft en hem geheel niet begrijpt" (p. 106).

Een figuur als Stoffel rendeert het best op het internationale toneel, als sociaal bewogen ondernemer met een uitgesproken visie op de maatschappij en met een groot geloof in de kracht van coöperaties om de sociale miserie aan te pakken. In deze kringen wordt hij erkend als een autoriteit inzake landhervorming. Zo mag hij in een Engelse parlementaire onderzoekscommissie toelichting geven over het 'klein grondgebruik' in Nederland. Tijdens een Europese studiereis van Britse stadsplanners wordt Deventer aangedaan. Je leest bijna een 'solidaire' opluchting wanneer Holthuis over dit bezoek schrijft: "Hij is in 1913 bijna 62 jaar oud en ervaart er de waardering die hij in eigen land

zo vaak heeft moeten ontberen” (p. 191). Het is doorheen het boek wel duidelijk dat Holthuis de geestdrift en zalige koppigheid van zijn grootoom bewondert. Hij vat de rol van zijn verre grootoom terdege samen: “Jan Stoffel heeft zich met verve en vol energie gestort in het vaak heftige sociale en politieke debat dat Nederland in de jaren voor en na de eeuwwisseling in zijn greep heeft. Daarin is hij niet de enige en hij zal niet de hoofdrol spelen, hoezeer hij soms denkt dat dat wel zo zou moeten zijn. Daarvoor zijn zijn opvattingen te kwetsbaar en is zijn positie te eenzaam”(p.120).

Het slothoofdstuk is kort. Het is een eindbalans van het leven van Jan Stoffel. Holthuis speurt ook naar latere sporen van Stoffels gedachtengoed en vindt er tot in 1993. Dat is een goede voorzet voor verder historisch-maatschappelijk onderzoek naar de voorlopers van het ecologisch gedachtengoed, al is het een retrospectieve oefening die eerder gekunsteld aanvoelt. Het toont wel aan dat de discussies over de verdeling van de rijkdom en het al dan niet heffen van de belastingen nog tot vorige eeuw – en laten we eerlijk zijn – tot vandaag standhouden. Het is inspirerend om vergeten negentiende-eeuwse figuren en hun ideeën ter hand te nemen en hun oplossingen voor de groeiende kloof tussen arm en rijk te herlezen. Door dit soort figuren vanonder het stof te halen, krijgen we ook een beter zicht op het breder maatschappelijk netwerk in de sociaalliberale ideologie die vooruitstrevende figuren vaak persoonlijk inkleurden.

Carmen Van Praet

Pieter Steenbergen, *Van ons, voor ons. 150 jaar veerkracht van consumentencoöperatie Coop* (Aalten: Uitgeverij Fagus, 2024). 216 pp. ISBN 9789083372143.

DOI: 10.52024/ezsc8590

De coöperatie (ook wel co-op genoemd), als zelforganisatie van producenten, verbruikers of werknemers, gericht op het vergroten van economische macht en het behalen van schaalvoordeel voor de gemeenschap (van leden), is al even aan een revival bezig. In België werd eind 2017 Bees Coop geopend in Schaarbeek (voorstad van Brussel), geïnspireerd door het al in 1973 in New York opgerichte Park Slope Food Coop, dat 16.000 coöperanten telt. In Nederland ontstond